

Wójcik, Zbigniew

Antonii Łaszkiewicz (1904-1980)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 27/2, 449-464

1982

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANTONI ŁASZKIEWICZ

1904—1980

1.

W dniu 21 IV 1980 r. zmarł w Warszawie po dłuższej chorobie emerytowany profesor Instytutu Geologicznego dr habil. Antoni Łaszkiwicz. Był wybitnym autorytetem w zakresie krystalografii, mineralogii, petrografii i geochemii, członkiem założycielem Międzynarodowego Komitetu Historii Nauk Geologicznych (INHNGEO) oraz cenionym znawcą problematyki filatelistycznej.

A. Łaszkiwicz urodził się 28 IX 1904 r. w Zakutałach na Kaukazie (dziś Azerbajdżańska SRR). Wychował się na Wołyniu, gdzie w Żytomierzu uczęszczał do szkoły średniej; w latach 1919—1920 pracował w tamtejszym Muzeum. Maturę uzyskał w 1922 r. w Warszawie, a następnie rozpoczął studia przyrodnicze na Uniwersytecie Warszawskim. Od 1923 r. był asystentem mineralogii, geologii i gleboznawstwa w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Od 1925 r. pracował w Zakładzie Mineralogii i Petrografii UW, początkowo jako asystent, a w końcu jako profesor nadzwyczajny (1946 r.). Doktorat uzyskał w 1929 r. na UW na podstawie rozprawy wydanej w 1927 r. pt. *Studia mineralogiczne. Veniam legendi* uzyskał dwukrotnie: w 1931 r. w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie (krystalografia), a w 1932 r. na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UW (krystalografia i mineralogia).

Podczas II wojny światowej pracował początkowo na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, potem zaś w Warszawie uczestniczył w tajnym nauczaniu na Uniwersytecie i Politechnice. Był doradcą dowództwa AK w Powstaniu Warszawskim. Po oswobodzeniu Warszawy zorganizował od podstaw Zakład Petrografii i Mineralogii UW. W 1949 r. został uwięziony i przebywał w odosobnieniu 6 lat i 9 miesięcy. W ostatnim okresie pobytu w więzieniu zezwolono mu na pracę nad podręcznikiem krystalografii.

Zwolniony z więzienia w 1955 r. został w pełni rehabilitowany. Natychmiast przystąpił do pracy organizując w Instytucie Geologicznym CUG w Warszawie Zakład Petrografii i Geochemii, którym kierował od

1956 r. do przejścia na emeryturę w 1972 r. Był także w latach 1965—1968 kierownikiem Działu Mineralogii i Petrografii w Muzeum Ziemi PAN. Z Instytutem Geologicznym i Muzeum Ziemi był czynnie związany do końca życia, wychowując wielu specjalistów. W ostatnich latach współpracował z Instytutem Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN oraz z redakcją „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”. Przygotował m.in. syntezę dziejów geologii do ostatniego tomu *Historii nauki polskiej*.

2

Antoni Łaszkiwicz pozostawił poważny dorobek naukowy. Zwracam uwagę tylko na dwa nurty tematyczne Jego publikacji: opracowania z zakresu historii nauki oraz zagadnienia popularyzacji nauki i techniki w artykułach filatelistycznych

Kilka zdań wprowadzenia.

W 1932 r. Antoni Łaszkiwicz, 28-letni docent Uniwersytetu Warszawskiego, wystąpił w „Czasopiśmie Przyrodniczym” w Łodzi z polemicznymi uwagami *W sprawie artykułu p. A. Xiężopolskiego*. Krótka notatka zdradzała historyczną wiedzę polemisty, a zwłaszcza doskonałą znajomość dziejów badań przyrodniczych na Wołyniu.

Przedmiotem krytyki A. Łaszkiwicza był artykuł znanego entomologa Antoniego Xiężopolskiego pt. *Rys historyczny badań przyrodniczych Ukrainy*, który został opublikowany w 1932 r. Szkic — przeznaczony początkowo do jakiegoś czasopisma prowincjonalnego — trafił ostatecznie do „Czasopisma Przyrodniczego”. Autor w sposób całkowicie opaczny przedstawił dzieje badań przyrodniczych na Wołyniu w XVIII—XX w. Łaszkiwicz sprostował ważniejsze błędy w zapisie nazw geologicznych i nieścisłości merytoryczne. Nakreślił prawdziwy obraz badań tego terenu, zwracając uwagę przede wszystkim na naukowy dorobek polski (w okresie wcześniejszym) oraz polski i rosyjski (koniec XIX i XX w.).

Geolog, oceniając wystąpienie A. Łaszkiwicza, zwróci uwagę na rzecz charakterystyczną. W dotychczasowym jego dorobku nie było specjalnego artykułu związanego z badaniem skał i minerałów z Wołynia. Z tego można by wyciągnąć najprostszy wniosek, iż polemista przygotowywał się około 1932 r. do badań terenowych właśnie na Wołyniu. Sąd ten jest mylny. Poważną wiedzę przyrodniczą zdobył Antoni Łaszkiwicz przed przyjazdem do Warszawy, kiedy okresowo w latach 1919—1920 pełnił funkcję kolekcjonera w Wołyńskim Muzeum Ludowym w Żytomierzu¹. Jego pierwszym kierownikiem był wytrawny geolog i popularyzator nauki — Szczepan Bielski, o którym po latach napisał:

„Jako inżynier górnik Bielski badania swe prowadził głównie w aspekcie surowcowym. Interesował się magnetyzmem skał krystalicznych Wołynia i magnetyczną anomalią Wołynia podejrzewając, że jest ona

¹ Na podstawie informacji uzyskanej od prof. A. Łaszkiwicza.

spowodowana zasobami rud żelaza i w ogóle kopalinami użytecznymi. Ponadto popularyzował nauki o Ziemi, wykładał mineralogię i geologię w instytucie pedagogicznym oraz zorganizował przy Muzeum Wołyńskim pracownię pomocy naukowych. Z braku podręczników wydał klucz do oznaczania minerałów z pomocą dmuchawki, do którego dołączył wiadomości o minerałach wołyńskich. Potrafił też zachęcić miłośników nauk o Ziemi do bliższej współpracy i przygotować ich do przyszłej działalności w instytutach badawczych czy na katedrach szkół wyższych².

Zatem to Bielski zdołał w zdolnym absolwencie średniej szkoły w Żytomierzu wzbudzić zainteresowanie nie tylko do zbierania ciekawych skał Wołynia, ale także do czytania odpowiedniej literatury przedmiotu. Zdobyta wiedza była bardzo przydatna Łaszkiwiczowi podczas studiów w Warszawie. Jego sylwetka twórcza — jak wolno się domyślać — ukształtowała się jednak pod wpływem Stanisława Józefa Thugutta, umiejętnego kierownika wyróżniających się studentów Uniwersytetu Warszawskiego.

Rozległość swych zainteresowań oraz niezwykłą erudycję pokazał A. Łaszkiwicz już w okresie międzywojennym. Obowiązki pedagogiczne nie sprzyjały jednak powstawaniu prac historycznych bezpośrednio po wojnie. Na to przyszedł czas gdy był pracownikiem Instytutu Geologicznego CUG i Muzeum Ziemi PAN. W okresie międzywojennym powstały jednak opracowania o kolekcjonerach i muzeach geologicznych. Zaszczepione przez Bielskiego zainteresowania okazały się cechami trwałymi w młodym pracowniku naukowym.

Dorobek Profesora Łaszkiwicza w zakresie historii nauk geologicznych jest dość trudny do zaprezentowania. W wielu opracowaniach krystalograficznych czy mineralogicznych — jako znawca dziejów nauki — zamieszczał niejednokrotnie rozważania dotyczące dotychczasowych badań danego problemu. Z drugiej strony już od 1935 r. A. Łaszkiwicz w książce *Polskie znaki pocztowe* ujawnił swą wielką pasję filatelistyczną. Trzeba jednak podkreślić, że w publikacjach z tego zakresu niejednokrotnie nawiązywał do geologii, popularyzując m.in. ciekawsze zjawiska przyrody nieożywionej, osiągnięcia uczonych itp.

W niniejszych rozważaniach ograniczam się do analizy opracowań z zakresu historii nauki, zarówno ich nurtu ściśle poznawczego, jak i popularyzatorskiego. W ponad 50-letnim okresie działalności naukowej Antoniego Łaszkiwicza tego typu publikacji ukazało się około 70. Występują w nich m.in. następujące zespoły tematyczne: biografistyka; dzieje różnych dyscyplin geologicznych (zwłaszcza krystalografii i petrografii); problemy kolekcjonerstwa i muzealnictwa mineralogiczno-geologicznego.

² A. Łaszkiwicz: *Z dziejów poznania krystalniku Wołynia*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”. Seria C Z. 17: 1972 s. 70—71.

Chronologicznie rzecz traktując, pierwszy nurt tematyczny z zakresu historii nauki został poświęcony problemom regionalnym i wiąże się z dziejami badań przyrodniczych (głównie zresztą geologicznych) na Wołyniu. Poza wspomnianym artykułem, prostującym błędy A. Xięzopolskiego, na podkreślenie zasługuje opublikowane 40 lat później studium pt. *Z dziejów poznania krystaliniku Wołynia*. Jest to z całą pewnością najbardziej wnikliwy szkic, jaki ukazał się dotychczas na temat poznania krystaliniku tego regionu począwszy od XVIII w. do czasów najnowszych. Bez wątplenia najcenniejszym osiągnięciem tego opracowania jest naświetlenie wyników badań prowadzonych w pierwszej połowie XIX w. głównie przez polskich pracowników uniwersytetu w Wilnie i Liceum Krzemienieckiego, a później Polaków zatrudnionych w uniwersytecie w Kijowie. Ekspozowano tu także rezultaty badań z drugiej połowy XIX w. i sprzed I wojny światowej, prowadzone przez wspomniany ośrodek przyrodników polskich i rosyjskich w Żytomierzu.

W ostatnim dwudziestoleciu swej działalności naukowej Profesor Łaszkiwicz wracał kilkakrotnie do tematyki dziejów poznania Wołynia. Dał temu wyraz w obszernej przedmowie poprzedzającej wydany w 1970 r. tom „Prac Muzeum Ziemi” pt. *Badania petrograficzne S. Małkowskiego na Wołyniu*. W 1972 r. w Moskwie i Warszawie opublikował także na ten temat niewielką notatkę w związku z kolejnym Sympozjum Polsko-Radzieckim z zakresu historii geologii i geografii. Obszerniejszy referat z tego sympozjum ukazał się w 1975 r. w Moskwie pt. *Badania petrograficzne S. Małkowskiego w niektórych obszarach ZSRR*. Rzecz zrozumiała, że autor w studium powyższym pisał nie tylko o Wołyniu, ale również o obszarach położonych bardziej na północ, a w tym także o Wileńszczyźnie.

Z problemami dziejów badań poszczególnych regionów, jak to wynika z przedstawionych wyżej tytułów prac, wiąże się nierozłącznie w twórczości Profesora Łaszkiwicza nurt biograficzny. Artykuły biograficzne, napisane przez Profesora Łaszkiwicza, są studiami bardzo wartościowymi. W niektórych z nich, jak np. w pracach o Stanisławie Małkowskim, autor ekspozował problemy rozwoju zainteresowań petrografią określonych regionów. W innych, a widoczne jest to przede wszystkim w opracowaniach o Stanisławie Józefie Thugutcie, przedstawiono rozwój sylwetki twórczej badacza.

Pierwszy artykuł o charakterze biograficznym opublikował Profesor Łaszkiwicz w 1933 r. pt. *Stanisław Zaleski (Wspomnienie pośmiertne)*. Nakreślił w nim sylwetkę zmarłego absolwenta chemii uniwersytetu w Dorpacie (był kolegą S. J. Thugutta), ukazał jego publikacje oraz niezwykle czynną działalność przemysłową i społeczną w Skarżysku-Kamiennej. Szczególną jednak uwagę zwrócił na pasję kolekcjonerską wybitnego działacza. Zgromadził on jeden z najwartościowszych zbiorów

mineralogicznych, który zasilił po śmierci właściciela Muzeum Mineralogiczne Uniwersytetu Warszawskiego.

W tym — wzorowo napisanym — wspomnieniu dał autor wyraz zapatrywaniom na poważną rolę społeczną fachowego gromadzenia zbiorów mineralogicznych. Jest to godne podkreślenia, gdyż w dalszej swej działalności Profesor Łaszkiwicz wielokrotnie będzie wracał do problemów nie tylko zbieractwa, ale — szerzej — muzealnictwa geologicznego.

Postacią — której Profesor Łaszkiwicz poświęcił wiele uwagi — był wieloletni profesor petrografii i mineralogii Uniwersytetu Warszawskiego — Stanisław Józef Thugutt. Był jego uczniem, a także wielbicielem pasji twórczej. Bez wątpienia fascynowały go także neoneptunistyczne poglądy mistrza.

Łaszkiwicza interesował Thugutt nie tylko jako uczony, ale przede wszystkim jako człowiek. Jakże prawdziwe są słowa ze wspomnienia pośmiertnego — zamieszczonego w „Roczniku Polskiego Towarzystwa Geologicznego” w 1958 r.: „Zainteresowania i docieklivość badacza oraz zasługi naukowe i organizatorskie Zmarłego szły w parze z jego wielką skromnością, a uczynność i uprzejmość w stosunku do otoczenia, granicząca z wytworną grzecznością, kojarzyła się z bezkompromisowością przekonań i prostolinijnością charakteru. Zalety umysłu i charakteru S. J. Thugutta, jego postawa wobec nauki i życia zjednały mu powszechne i prawdziwe poważanie wszystkich, którzy się z nim stykali”³.

W dorobku Profesora Łaszkiwicza znajdują się — opublikowane w latach 1957—1975 — cztery artykuły poświęcone analizie twórczości Thugutta. Omawiają one nie tylko pionierskość jego zapatrywań na genezę pegmatytów czy warunków, w jakich powstawały diamenty, ale także mówią o ludziach, z którymi wybitny petrograf współpracował, jak np. A. Lagorio, J. Wulf i inni.

Pisząc o jednym z artykułów, poświęconych Thuguttowi, świadomie zacytowałem słowa Profesora Łaszkiwicza: bezkompromisowość przekonań i prostolinijność charakteru. Dotyczy to przecież także innych uczonych, którym poświęcił specjalne studia, a przede wszystkim Stanisława Małkowskiego i Jerzego Wulfa, Tadeusza Jerzego Wojny, a także Marii Kołaczkowskiej, Józefa Morozewicza, Aarne Loitakari.

Bardzo charakterystyczny zarówno dla samego pisarstwa A. Łaszkiwicza, jak i oceny przezeń osiągnięć innej osoby, jest następujący fragment, poświęcony Stanisławowi Małkowskiemu, zamieszczony w „Pracach Muzeum Ziemi” w 1964 r.: „[...] Małkowski wyprzedzał rozwój nauki, stwierdzając np. przeobrażenia różnych skał w granit na wiele lat przed oficjalnym i powszechnym uznaniem tej możliwości. Twórca no-

³ A. Łaszkiwicz: *Stanisław Józef Thugutt* [...]. „Rocznik Pol. Tow. Geologicznego” T. 27: (druk 1958) s. 5.

woczesnych idei muzealnictwa geologicznego, głosił od roku 1919 potrzebę organizacji Polskiego Muzeum Ziemi i doprowadził do realizacji swych idei, stając na czele Muzeum Ziemi, zorganizowanego głównie Jego wysiłkiem. Profesor mineralogii i petrografii, utalentowany dydaktyk i popularyzator, Małkowski głęboko pojmował rolę i obowiązki pracownika nauki we współczesnym społeczeństwie. Tych, którzy mieli szczęście z Nim współpracować, ujmował prostotą obejścia, umiłowaniem rzetelnej prawdy i wiedzy, poszanowaniem poglądów i zdania rozmówcy oraz niezwykłą skromnością”⁴.

To, co Profesor Łaszkiewicz uwypuklił w życiorysie naukowym J. Wulfa, świadczy również o fascynacji określoną postawą człowieka: „Po strajku szkolnym 1905 r. prof. Wulf, uznając słuszność żądań młodzieży polskiej odnośnie do przekształcenia szkolnictwa średniego i wyższego na polskie, opuścił zajmowaną katedrę i uniwersytet z grupą postępowych Rosjan i przeniósł się do Moskwy”. W latach 1918 i 1919 “[...] Thugutt jako rektor Uniwersytetu Warszawskiego poczynił kroki celem zaproszenia Wulfa do Warszawy na katedrę krystalografii; katedra ta pozostawała nie obsadzona aż do śmierci Wulfa w 1925 r.”⁵.

Profesor Łaszkiewicz kilkakrotnie wracał do analiz twórczości i działalności społecznej Małkowskiego. Starał się zawsze uwypuklić istotę osiągnięć uczonego, zmagającego się z otoczeniem w walce o prawdziwość wnioskowania geologicznego, słuszność idei muzealnictwa geologicznego czy potrzebę wprowadzenia do wielu prac badawczych większego zespołu współpracowników społecznych. Odmiennie były opracowania poświęcone Wulfowi, gdzie z konieczności omawiał istotne osiągnięcia naukowe wybitnego krystalografa rosyjskiego.

Innym przykładem fascynacji podstawą uczonego są wspomnienia pośmiertne — poświęcone Tadeuszowi Jerzemu Wojnie — opublikowane w 1972 r. W artykule, zamieszczonym w „Roczniku Polskiego Towarzystwa Geologicznego”, napisano na ten temat m.in.: „Szczerze lubiany był przez studentów, tak z racji starannie przygotowanych przykładów i gotowości do wyjaśnienia zawilości przedmiotu, jak i wyrozumiałości jako egzaminatora. O trosce w sprawach studenckich najlepiej świadczy fakt, że nawet po utracie całego mienia podczas powstania warszawskiego, jako wygraniec Warszawy wyniósł w notesie wyniki wszystkich egzaminów zdanych w okupowanej Warszawie przez studentów chemii Politechniki w ramach tajnego nauczania”⁶.

⁴ A. Łaszkiewicz: *Stanisław Małkowski 1889—1962*. „Prace Muzeum Ziemi” Nr 7: 1964 s. 3.

⁵ Na podstawie wersji maszynopisu opracowania przechowywanego w Archiwum Muzeum Ziemi PAN w Warszawie.

⁶ A. Łaszkiewicz: *Tadeusz Jerzy Wojno (1884—1971)*. „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego” T. 42: 1972 s. 493.

W zespole biograficznym znajduje się obszerny szkic działalności Józefa Morozowicza, wybitnego mineraloga i petrografa, który ma ogromne zasługi dla rozwoju nauk geologicznych w Polsce. Autor podkreślił patriotyczną postawę Morozowicza podczas zaborów i rzeczowo scharakteryzował główne osiągnięcia tego badacza, m.in. w zakresie syntez minerałów.

Na wymienienie zasługuje także kilka tekstów okolicznościowych, a w tym ocena dorobku Tadeusza Wiesera (1966 r.), notatka pośmiertna o radzieckim krystalochemiku — A. P. Winogradowie (1976 r.) — oraz zaledwie wzmiankowany w streszczeniu rys biograficzny Jana Czarnockiego, nawiązujący do 25 rocznicy zgonu badacza Gór Świętokrzyskich, a także notatka w związku z 100 rocznicą zgonu Aleksandra Czekanowskiego.

Upřednio wspomniałem, że Profesor Łaszkiwicz w okresie międzywojennym dał wyraz własnym zainteresowaniom kolekcjonerstwem geologicznym i muzealnictwem geologicznym. Tym problemom poświęcił wiele uwagi w latach późniejszych. Na czoło opracowań wysuwa się tu bez wątpienia artykuł z 1962 r. pt. *Losy największego zbioru przyrodniczego z epoki Oświecenia*. Został on poświęcony kolekcji przyrodniczej, zgromadzonej przez Annę Jabłonowską w drugiej połowie XVIII w. w Siemiatyczach, a po śmierci właścicielki zakupionej przez Aleksandra I dla Uniwersytetu Moskiewskiego. Tam w 1812 r. podczas pożaru Moskwy zbiór ten uległ, jak wiadomo, zniszczeniu.

Problematyce muzealniczej poświęcone zostały także artykuły: *Magyar Nemeti Muzeum* (1962 r.), *Zagadnienia muzealnictwa mineralogicznego oraz działalność w tym zakresie Muzeum Ziemi* (1968 r.), *Geologiczne i górnicze zbiory w Bochum* (1972 r.), *Muzea geologiczne — społeczeństwu* (1975).

Autor w wymienionych wyżej opracowaniach starał się przede wszystkim podnieść współczesną rangę placówek muzealnictwa geologicznego w Polsce. Przykłady wzorowo zorganizowanych placówek tego typu z innych krajów (Czechosłowacji, Węgier i RFN) służyły wskazaniu możliwości bardziej owocnej pracy w muzeach geologicznych w naszym kraju.

Kolejna grupa artykułów historycznych dotyczy ogólnych zagadnień rozwoju petrografii i krystalografii. Pierwszy specjalny artykuł na ten temat opublikował Profesor Łaszkiwicz w 1958 r. pt. *Stulecie petrografii*. Opisał on tam badania wrostków w kryształach — prowadzone w połowie XIX w. przez H. C. Sorbiego w Anglii. Publikacja tego uczonego z 1858 r. pt. *On the microscopical structure of crystals, indicating the origin of mineral and rocks* jest powszechnie uważana za początek nowoczesnej petrografii mikroskopowej. Należy podkreślić, że w 1970 r. w „Pracach Muzeum Ziemi” A. Łaszkiwicz zamieścił we własnym tłumaczeniu, z odpowiednim komentarzem, znakomitą pracę Sorbiego pt.

Powstawanie minerałów i skał w świetle badań mikroskopowych kryształów. To prawda, że prawie wszyscy posługujemy się dziś językiem angielskim. Tłumaczenie okazało się jednak potrzebne. Spopularyzowało zwłaszcza wśród młodzieży pracę, która może być źródłem wielu refleksji twórczych.

Z tego typu nurtem artykułów historycznych wiążą się bezpośrednio, opracowania poświęcone historii krytalografii. Na podkreślenie zasługuje przede wszystkim artykuł, wydany w 1962 r. pt. *Pięćdziesięciolecie badań struktury kryształów*, poświęcony rocznicy zastosowania badań rentgenograficznych do krytalografii — wydarzeniu, z którym łączy się oderwanie krytalografii z zespołu nauk geologicznych i przeniesienie jej do nauk fizycznych. Te problemy znalazły zresztą szerszy wyraz w specjalnym opracowaniu A. Łaszkiwicza pt. *Przyrodnicze pojęcie kryształu a krytalografia*, zamieszczonym w książce *Powstanie nowych dyscyplin naukowych*, wydanej w 1973 r., a także opracowaniu pt. *Początki badań nad wzrostem kryształów w Polsce*, zamieszczonym w dziele *Technologia monokryształów*, wydanym w 1974 r. Tu zresztą autor szerzej eksponował m.in. prace J. Wulfa i J. Morozewicza.

Na szczególne podkreślenie zasługuje ponadto przedstawiony w 1971 r. na XIII Międzynarodowym Kongresie Historii Nauki w Moskwie i opublikowany trzy lata później w pracach tego Kongresu tekst pt. *Ewolucja pojęcia „kryształ”*. Jest to bardzo gruntowne i wszechstronne studium na ten temat, które wzbudziło zainteresowanie wśród specjalistów wielu krajów.

Również do tego nurtu nawiązuje inne studium pt. *Powstanie i rozwój geochemii* — opublikowane w 1973 r. we wspomnianej książce o powstaniu nowych kierunków naukowych.

Inną grupę opracowań stanowią okresowe podsumowania dorobku zespołu petrograficzno-geochemicznego Instytutu Geologicznego. Z tego zakresu wypada odnotować notatkę o badaniach petrograficznych i geochemicznych w latach 1956 i 1957 opublikowaną w 1959 r., a także obszerniejsze opracowanie na ten sam temat zamieszczone w książce *Czterdzieści lat Instytutu Geologicznego*, wydanej w 1960 r. W pewnym stopniu wyrazem prac kierowanego przez Profesora zespołu w Instytucie Geologicznym jest także przez niego zredagowany *Katalog analiz chemicznych skał i minerałów Polski 1951—1957* — wydany w 1961 r.

Znaczną grupę opracowań stanowią artykuły o różnej tematyce, choć wiążą się one zawsze z głównym nurtem zainteresowań Profesora Łaszkiwicza. Wymienię tu przede wszystkim artykuł *Rozwój nauk o Ziemi w ZSRR* (1969 r.), nawiązujący bezpośrednio do rocznicy 150-lecia Towarzystwa Mineralogicznego w tym kraju. Zainteresowaniu tematyką rozwoju nauk geologicznych w Związku Radzieckim dawał Profesor Łaszkiwicz wyraz wielokrotnie. Widoczne jest to m.in. w sprawozdaniu

z moskiewskiego Kongresu Historii Nauki w 1971 r. (1972 r.), a także różnych recenzjach, które zawsze były pogłębionymi studiami przedmiotu. Wspomnę tu przede wszystkim szkic o 200-leciu leningradzkiego Instytutu Górniczego (1976 r.) oraz recenzję książki S. Sawkiewicza o burzynie (1973 r.).

Do tej samej grupy opracowań zaliczam także przyczynki poświęcone niektórym elementom rozwoju historii nauk o Ziemi w NRD. Z tego zakresu na podkreślenie zasługuje tekst pt. *Symposium historii nauki o złożach w Freibergu* oraz analiza niemieckiej bibliografii historii nauk o Ziemi (1971 r.).

Miscellanea w dorobku Profesora Łaszkiewicza obejmują m.in. krytyczną analizę czasopisma „Archiwum Mineralogiczne”, opublikowaną w 1946 r. a odnoszącą się w zasadzie do dziejów tego periodyku w okresie międzywojennym. Prawie nieznaną jest tekst — opublikowany w 1959 r. w książce *Dziesięciolecie Warszawskiej Drukarni Naukowej* — a noszący tytuł *Wspomnienie o drukarni Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*. Dotyczy on zasłużonej placówki przy ulicy Śniadeckich, gdzie drukowane były liczne czasopisma, a w tym „Archiwum Mineralogiczne”.

Niniejszy przegląd nie byłby pełny, gdyby zostały w nim pominięte informacje o elementach historii nauki w publikacjach filatelistycznych.

Dorobek filatelistyczny Profesora Łaszkiewicza z lat 1935—1980 liczy ponad 200 pozycji, wśród których znajdują się poważne opracowania fachowe oraz przyczynki i artykuły popularnonaukowe. Interesujące nas bezpośrednio opracowania o treści historycznej ukazywały się przeważnie we „Wszehświecie”, „Przeglądzie Geologicznym” oraz kieleckim „Biuletynie Informacyjnym „Kopasyny”. Miały one różny charakter. Część z nich dotyczyła bezpośrednio problemów historii nauki; inne wykorzystywały dawne i nowszy materiał filatelistyczny (znaczki, datowniki itp.) do popularyzacji określonych zagadnień geologicznych (np. trzęsień ziemi, wulkanizmu).

Bez wątpienia najbardziej ciekawym z artykułów z tej grupy jest opublikowany w 1975 r. szkic pt. *Geolodzy norwescy na znaczkach*. Autor, zwiedzając w 1960 r. w Oslo Muzeum Mineralogiczno-Geologiczne, stwierdził, że „[...] doceniono w nim propagandowo-poznawcze znaczenie znaczka pocztowego [...] Spotkałem już w wstibiulu znaczki szwajcarskie przedstawiające minerały i skamieniałości, wystawione obok podobnych okazów naturalnych, mogących służyć jako motyw wystawionego znaczka”⁷. Dalej autor podał informacje o znaczkach norweskich z serii biograficznej wydanej 4 X 1974., poświęconej następującym geologom norweskim: Theodor Kjerulf, Waldemar Cristofor Brogger, Johan Her-

⁷ A. Łaszkiewicz: *Geolodzy norwescy na znaczkach pocztowych*. „Biuletyn Informacyjny „Kopasyny” Nr 27: 1975 s. 7.

man Lie Vogt i Victor Moritz Goldschmidt. W artykule została pokazana twórczość tych geologów.

Poważną wartość ma opublikowany w 1975 r. opis sylwetki polskiego przyrodnika — Jana Jonstona, pracującego w XVII w. w Lesznie i okolicy Lublina. Bodźcem stała się międzynarodowa sesja naukowa, nawiązująca do trzechsetlecia zgonu Jonstona, zorganizowana przez władze Leszna i Lublina. Wydano wtedy w tych dwóch miastach datowniki, które upamiętniły uroczystości. Artykuł Profesora Łaszkiwicza, ilustrowany tymi datownikami, stanowi szerszą informację o dorobku przyrodniczym Jonstona oraz jego zapatrywaniach na podział skał i minerałów.

Należy podkreślić, że czasem nawet ciekawostka filatelistyczna była kanwą do historycznej refleksji Profesora Łaszkiwicza. Tak np. w 1975 r., podając informację o podziemnym ostemplowaniu korespondencji w związku z 25-leciem Lwowskiego Zagłębia Węglowego, nie omieszkał nadmienić: „[...] odkrycie złóż węgla kamiennego w rejonie na pn. od Lwowa, jest dziełem polskich geologów, zwłaszcza Jana Samsonowicza, prof. uniw. we Lwowie w latach 1935—1939. Kontynuacja badań osadów karbońskich dalej ku NNW doprowadziła niedawno do odkrycia Lubelskiego Zagłębia Węglowego”⁸.

W innych opracowaniach — jak np. w wydanym w 1972 r. szkicu *125-lecia zakładów „Carl Zeiss Jena”*, w opublikowanym w dwa lata później artykule *Rok Nauki Polskiej* czy wreszcie w wydanym w 1976 r. obszerniejszym doniesieniu pt. *Pokłosie Roku Kopernikowskiego* — tematyka historyczna stanowi zasadniczy przedmiot zainteresowania autora. W każdym z tych przypadków opis znaczka stanowi dla Profesora Łaszkiwicza sposobność do popularyzacji osiągnięć geologii.

W bibliografii Profesora Łaszkiwicza⁹ nie zamieszczono „pozycji specjalnych”. Myślę tu przede wszystkim o kopertach okolicznościowych — poświęconych trzem pierwszym dyrektorom Państwowego Instytutu Geologicznego, tj. Józefowi Morozewiczowi, Karolowi Bohdanowiczowi i Janowi Czarnockiemu. W zbiorze rękopisów autorskich przechowywane jest ciekawe kilkuarkuszowe opracowanie pt. *Historia nauk geologicznych na znaczkach pocztowych*. Zasluguje ono na druk

⁸ A. Ł.: *Podziemne ostemplowanie*. „Biuletyn Informacyjny „Kopasyny” Nr 27: 1975 s. 7

⁹ Do sporządzenia bibliografii wykorzystałem udostępnione mi przez Profesora Łaszkiwicza zestawienie publikacji wydanych do 1976 r. Zestawienia te zawierały jednak luki, które tylko częściowo mogłem uzupełnić (zwłaszcza publikacje filatelistyczne). Myślę jednak, że w przedstawionym spisie uchwycone zostały najważniejsze publikacje z zakresu historii nauki. Pamiętać jednak należy, że Profesor Łaszkiwicz przez wiele lat sygnował swe artykuły w „Życiu Warszawy” kryptonimem „Antykwa”. Nie zestawiałem tych artykułów, choć wśród nich są także tematy z zakresu historii nauki.

choćby z tych względów, że znaczek pocztowy należy także do masowej formy popularyzacji problematyki naukowej.

Kilka słów podsumowania tych refleksji. Historią nauk geologicznych zajmowało się w Polsce wiele osób. Nawet pobieżna analiza licznych publikacji wskazuje, że przeważają tu ogólne ujęcia problemów dyscypliny. Twórczość Profesora Łaszkiwicza ma w tym zakresie odmienny charakter. Wielka erudycja autora przy oszczędnym sposobie narracji — to niejako naturalne predyspozycje do opracowań wnikających przede wszystkim w głąb istoty rozwoju opisywanych problemów badawczych.

Biorąc to pod uwagę część opracowań Profesora Łaszkiwicza trzeba by zaliczyć do opracowań klasycznych. Przeważnie są to studia poświęcone najwybitniejszym polskim mineralogom i petrografom, działającym w pierwszej połowie XIX w. Ogromną wartość poznawczą mają także analizy ewolucji badań naukowych — zwłaszcza na terenie Wołynia. Ostatnia grupa tych artykułów ma o tyle istotne znaczenie, że materiały źródłowe, dotyczące badań skał krystalicznych tego obszaru, prowadzone głównie przez badaczy z Krzemieńca, Wilna, Żytomierza i Kijowa, w większości uległy zniszczeniu podczas I i II wojny światowej. Choćby z tych względów wspomniane fragmenty różnorodnych opracowań Profesora Łaszkiwicza zasługują na zebranie w większym studium poświęconym Jego działalności naukowej i społecznej.

Podkreślić należy, że Profesora Łaszkiwicza interesowała także działalność międzynarodowych i krajowych organizacji, zajmujących się historią nauki. W 1967 r. radzieccy geolodzy zorganizowali w Jerewanu międzynarodowe sympozjum poświęcone historii nauk geologicznych. Uczestnikami tego sympozjum z Polski byli A. Łaszkiwicz i S. Czarniecki — niezmiernie aktywni zarówno podczas dyskusji nad problemami historii nauk geologicznych, jak i w czasie wycieczek terenowych. Brali udział także w zebraniu Międzynarodowego Komitetu Historii Nauk Geologicznych (INHIGEO), organizacji zaakceptowanej później przez Międzynarodową Unię Geologiczną jako jej organ roboczy.

Niewątpliwym sukcesem polskich uczestników sympozjum w Jerewanu było wprowadzenie przedstawiciela naszego kraju — prof. K. Maślankiewicza — na stanowisko sekretarza generalnego nowo powstałej organizacji. Pełnił on tę funkcję przez dwie kadencje do 1976 r., kiedy zgodnie ze statutem organizacji ustąpił z zajmowanego stanowiska. Za zasługę trzech pierwszych polskich członków INHIGEO należy też uznać, że z czasem do organizacji tej zostali powołani inni historycy geologii z naszego kraju, dzięki czemu stanowiliśmy w Komitecie jedną z najaktywniejszych grup narodowych.

Profesor Łaszkiwicz uczestniczył także w innych imprezach INHIGEO. Przede wszystkim brał czynny udział w obydwu sympozjach

polsko-radzieckich z zakresu historii nauk geologicznych i geograficznych: w 1969 r. w Warszawie i 1972 r. w Leningradzie; na obydwu — przedstawił obszernie referaty (o J. Wulfie i S. Małkowskim). Jako redaktor naukowy przyczynił się także do opracowania tomu materiałów pierwszego z tych sympozjów — wydanego w 1972 r. pt. *Historia stosunków polsko-rosyjskich w dziedzinie geologii i geografii*.

W 1970 r. Profesor Łaskiewicz uczestniczył we Freibergu saskim w Międzynarodowym Sympozjum INHIGEO poświęconym historii badań nad złożami. Rok później w Moskwie był jednym z najczynniejszych uczestników Sekcji Historii Nauk Geologicznych i Geograficznych XIII Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki, przedstawiając tam najciekawszy bodaj referat o ewolucji pojęcia kryształ.

Był także duszą i współorganizatorem wielu innych imprez. Wspomnę choćby o odbytej w 1965 r. w Instytucie Geologicznym sesji poświęconej Józefowi Morozewiczowi oraz sesji zorganizowanej w 1972 r. w Muzeum Ziemi na 10-lecie zgonu Stanisława Małkowskiego.

Terenem aktywnego działania Profesora Łaskiewicza był Zespół Historii Nauk Geologicznych przy ówczesnym Zakładzie Historii Nauk i Techniki PAN. Zespół ten — kierowany przez prof. A. Gawła — zorganizował kilka ciekawych sesji. Na jednej z nich A. Łaskiewicz przedstawił interesujący referat o badaniach geologicznych na Wołyniu.

Owocny okazał się też udział profesora w Konwersatorium Naukoznawczym Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN. Prezentowane tam przez Niego referaty — poświęcone problemom dziejów krytalografii i geochemii — ukazały się w druku w księdze pt. *Powstanie nowych dyscyplin naukowych*.

Warto również nadmienić, że Profesor Łaskiewicz był patronem wielu poczynań z zakresu historii nauk geologicznych. Pod jego kierunkiem przygotowywano do druku obszerną rozprawę Ireny Kardymowicz o badaniach petrograficznych Stanisława Małkowskiego na Wileńszczyźnie. Zebrał on także sporo materiału poświęconego analizie działalności naukowej i społecznej pierwszego dyrektora Muzeum Ziemi — S. Małkowskiego.

Są to tylko sygnały o wybranych przedsięwzięciach, którym A. Łaskiewicz patronował w ostatnich latach. Zaprezentowanie pełnego rejestru jego działań, tylko w zakresie historii nauk geologicznych, byłoby z pewnością obszernym opracowaniem.

Kończąc niniejsze refleksje warto podkreślić, iż wśród geologów sądzi się, że historią nauki zajmują się ludzie starzy, którym nie starczą sprawności fizycznych do prowadzenia pracy w terenie. W tym przypadku przekwalifikowanie się ma być ratunkiem dla tych, którzy nie chcą tracić kontaktu z umiłowanym zawodem. Sąd taki nie jest zawsze ścisły.

Profesor Łaszkiwicz zainteresował się historią nauki bardzo wczesnie. Kulturę historyczną wyniósł z niezmiernie czynnego naukowego środowiska polskiego w Żytomierzu. Dał temu wyraz w opublikowanym, krótkim wystąpieniu polemicznym, gdy miał 28 lat. Dawał też temu wyraz później, choć okres pogłębionej refleksji historycznej, związanej przede wszystkim ze studiami nad dorobkiem H. C. Sorbiego, przyszedł później. Studium historycznym towarzyszyły wtedy publikacje z zakresu petrografii. Owe dwa nurty były ze sobą harmonijnie zgrane — tym bardziej, że zawsze geologiczno-poznawczym opracowaniom towarzyszyła pogłębiona refleksja historyczna nad opisywanym problemem.

W ostatnich dziesięciu latach dorobek historyczny Profesora Łaszkiwicza przeważał nad innymi opracowaniami. Był to m.in. rezultat działalności w Międzynarodowym Komitecie Historii Nauk Geologicznych, a także ogólnego zainteresowania problemami dziejów kultury.

Recenzent: Antoni Gawel

Zbigniew J. Wójcik
(Warszawa)

PUBLIKACJE ANTONIEGO ŁASZKIEWICZA Z ZAKRESU HISTORII NAUK GEOLOGICZNYCH

ARTYKUŁY, NOTATKI KRONIKARSKIE I RECENZJE

1. W sprawie artykułu p. A. Xiężopolskiego. *Czasopismo Przyrodnicze* R. 6: 1932 s. 294—295.
2. Stanisław Zaleski (Wspomnienie pośmiertne). *Wszechświat* 1933 s. 191—192.
3. O stanie muzealnictwa mineralogiczno-geologicznego w Czechosłowacji. *Wiadomości Muzeum Ziemi* T. 1: 1938 s. 125—129.
4. [Rec.] Archiwum Mineralogiczne. *Nauka i Sztuka* T. 2: 1946 s. 359—362.
5. Stanisław Józef Thugutt (1862—1956). *Nauka Polska* T. 5: 1957 s. 200—203.
6. Stanisław Józef Thugutt (12 V 1862 — 27 XII 1956). *Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego* T. 27: 1957 (druk: 1958) s. 5—10.
7. Stulecie petrografii. *Przegląd Geologiczny* R. 6: 1958 s. 481—483.
8. Wspomnienie o drukarni Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. W: *Dziesięciolecie Warszawskiej Drukarni Naukowej*. Warszawa 1958 s. 2—4.
9. Badania petrograficzne i geochemiczne. W: *Działalność Instytutu Geologicznego w 1956 i 1957 roku*. *Biuletyn Instytutu Geologicznego* 149: 1959 s. 51—54.
10. Badania mineralogiczne i petrograficzne. W: *Czterdzieści lat Instytutu Geologicznego*. *Prace Instytutu Geologicznego* T. 30: 1960 cz. I s. 131—140.
11. Losy największego zbioru przyrodniczego z epoki Oświecenia. *Wszechświat* 1962 s. 197—198.
12. Magyar Nemzeti Muzeum. *Tamże*, s. 20.
13. Pięćdziesięciolecie badań struktury kryształów. *Tamże* s. 57—62.
14. Stanisław Małkowski 1889—1962. *Przegląd Geologiczny* R. 11: 1963 s. 91—93.
15. Stanisław Małkowski (1889—1962). *Prace Muzeum Ziemi* Nr 7: 1964 s. 3—22.

16. Stanisław Małkowski. 1889—1962. *Biuletyn Informacyjny Polskiego Towarzystwa Miłośników Nauk o Ziemi* Nr 5: 1964 s. 3—410.
17. Nowy profesor [Tadeusz Wieser] Instytutu Geologicznego. *Przegląd Geologiczny* R. 14: 1966 s. 51—52.
18. Józef Morozewicz. *Biuletyn Instytutu Geologicznego* 197: 1967 s. 7—21.
19. Zagadnienia muzealnictwa mineralogicznego oraz działalność w tym zakresie Muzeum Ziemi. *Sprawozdanie z Posiedzeń Naukowych Oddziału PAN w Krakowie*. Kraków 1968 s. 440—441.
20. Prace J. W. Wulfa na Uniwersytecie Warszawskim. W: *Historia rosyjsko-polskich kontaktów w dziedzinie geologii i geografii. Streszczenia referatów*. Warszawa 1969 s. 45 Toż: Raboty Ju. Wulfa w Warszawskim uniwersytetie. W: *Istoria rusko-polskich kontaktów w obsłau geologii i geografii. Tiezisy dokładow*. Moskwa 1969 s. 42—43.
21. [tłum i oprac] Sorby C. H.: Powstanie minerałów i skał w świetle badań mikroskopowych kryształów. *Prace Muzeum Ziemi* Nr 15: 1970 cz. I s. 35—74.
22. Bibliografia historii nauk o Ziemi. *Przegląd Geologiczny* R. 19: 1971 s. 162.
23. Początki badań nad wzrostem kryształów w Polsce. W: *Technologia monokryształów*. Warszawa 1971 s. 67—78.
24. Przedmowa. W: *Badania petrograficzne S. Małkowskiego na Wołyniu*. *Prace Muzeum Ziemi* Nr 17: 1971 s. 4—14.
25. Sympozjum historii nauki o złożach we Freibergu. *Przegląd Geologiczny* R. 19: 1971 s. 149—153.
26. Stanisław Józef Thugutt (1862—1956). *Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego* T. 41: 1971 s. 68—71.
27. Geologiczne i górnicze zbiory w Bochum. *Wszechświat* 1972 s. 286—290.
28. Rozwój nauk o Ziemi w ZSSR. *Problemy* R. 24: 1968 s. 255.
29. Raboty Ju. W. Wulfa w Warszawskim uniwersytetie. W: *Historia kontaktów polsko-rosyjskich w dziedzinie geologii i geografii. Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* T. 82. Wrocław 1972 s. 171—185.
30. Tadeusz Jerzy Wojno. *Biuletyn Informacyjny Komisji Krystalograficznej PAN* 1972 s. 27—30.
31. Tadeusz Jerzy Wojno. *Mineralogica Polonica* Vol. 2: 1972 s. 105—108.
32. Tadeusz Jerzy Wojno (1884—1971) (Wspomnienie pośmiertne). *Przegląd Geologiczny* R. 20: 1972 s. 83—85.
33. Tadeusz Jerzy Wojno (1884—1971). *Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego* T. 42: 1972 s. 443—457.
34. XIII Międzynarodowy Kongres Historii Nauki. *Przegląd Geologiczny* R. 20: 1972 s. 162—164.
35. Z dziejów poznania krystaliniku Wołynia. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej* Ser. C Z. 17: 1972 s. 61—76.
36. Powstanie i rozwój geochemii. W: *Powstanie nowych dyscyplin naukowych*. Wrocław 1973 s. 145—157.
37. Przyrodnicze pojęcie kryształu a krystalografia. *Tamże*, s. 145—147.
38. [Rec.] S. S. Sawkiewicz, Jantar. Leningrad 1970. *Wszechświat* 1973 s. 26—27.
39. Ewolucja pojęcia „kryształ”. W: *Trudy XIII Międzynarodowego kongresa po istorii nauki. Sekcja VIII*. Moskwa 1974 s. 150—155.
40. Muzea geologiczne — społeczeństwu. *Wszechświat* 1975 s. 160—162.
41. Petrograficzeskije issledowania S. Małkowskiego w niektórych rejonach SSSR. W: *Rusko-polskije swiazi w obsłai nauk o Ziemi*. Moskwa 1975 s. 80—83.

¹ Bez podpisu.

42. W 200-lecie leningradzkiego Instytutu Górniczego. *Przegląd Geologiczny* R. 23: 1975 s. 253.
43. Memorial of Stanisław Józef Thugutt (1862—1956). *Mineralogica Polonica* Vol. 5: 1974 (druk: 1976) s. 89—93.
44. Wspomnienie pośmiertne o A. P. Winogradowie. *Przegląd Geologiczny* R. 24: 1976 s. 74—75.
45. Aarne Laitakari (1890—1975). *Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego* T. 47: 1977 s. 625—628.
46. Diamenty Jakucji. *Wszechświat* 1977 s. 1—7.
47. Maria Kołaczowska (1885—1977). *Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego* T. 47: 1977 s. 639—642.
48. Memoire of Józef Morozewicz (1865—1941). Pamiati Jozefa Morozewicza (1865—1941). *Mineralogica Polonica* T. 8: 1977 s. 107—111.
49. [Rec.] S. Czarniecki: Aleksander Piotr Czekanowski 1833—1876 w stulecie śmierci. Warszawa 1976. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* R. 22: 1977 s. 387—388.
50. Sesja Jana Czarnockiego. *Tamże*, R. 22: 1977 s. 418—420.
51. [Rec.] J. Stradinš, H. Strods: Jelgavas Pētera Akadēmija. Rīga 1975. *Tamże*, R. 23: 1978 s. 523—526.
52. E. K. Łazarenko. *Przegląd Geologiczny* R. 27: 1979 s. 651—652.
53. Pięćdziesięciolecie działalności naukowej doc. dr Ireny Kardymowicz. *Tamże*, R. 27: 1979 s. 302—303.
54. O warszawskich kolekcjach i zbiorach mineralogicznych i geologicznych. *Prace Muzeum Ziemi* Z. 31: 1980 s. 37—46.
55. Problematyka konferencji naukowej Polskiego Towarzystwa Mineralogicznego (1979). *Przegląd Geologiczny* R. 28: 1980 s. 225—228.

ELEMENTY HISTORII NAUKI I TECHNIKI W PUBLIKACJACH FILATELISTYCZNYCH

1. Jezioro Łazurowe. *Wszechświat* 1968 s. 256—257.
2. Kącik filatelistyczny. *Przegląd Geologiczny* R. 16: 1968 nr 1 s. 56 i 3 s. okładki (Wstęp, konkurs); nr 3 s. 160 i 3 s. okładki (płatki śniegowe); nr 4 s. 3 okładki (lód, lodowce); nr 5 s. 3—4 okładki (ładolód i góry lodowe); s. 318—320 (znaczkki propagujące plan 6-letni z postaciami górnik i hutnika); nr 9 s. 3 okładki (jaskinie); nr 11 s. 3 okładki (jaskinie); nr 12 s. 3—4 okładki (pamiątki filatelistyczne Międzynarodowego Kongresu Geologicznego).
3. Trzęsienia ziemi na znaczkach pocztowych. *Wszechświat* 1968 s. 287—288.
4. Kącik filatelistyczny. *Przegląd Geologiczny* R. 17: 1969 nr 2 s. 3 okładki (erozja); nr 3 s. 3—4 okładki (wodospady); nr 4 s. 3—4 okładki (wodospady); nr 5 s. 3—4 okładki (uczelnie techniczne); nr 6 s. 4 okładki (wodospady); nr 7 s. 3—4 okładki (zapory); nr 8 s. 3—4 okładki (zapory); nr 9 s. 3—4 okładki (zapory); nr 10 s. 3—4 okładki (brzeg morski); nr 11 s. 596 i 3—4 okładki (klejnoty i kamienie szlachetne).
5. Nowa seria znaczków z motywami geologicznymi. *Wszechświat* 1969 s. 21—22.
6. Kącik filatelistyczny. *Przegląd Geologiczny* R. 18: 1970 nr 1 s. 56 i 3—4 okładki (wietrzenie); nr 2 s. 4 okładki (zwierzęta kopalne); nr 3 s. 168 i 3—4 okładki (zwierzęta kopalne); nr 4 s. 216 i 3—4 okładki (zwierzęta kopalne); nr 8/9 s. 3—4 okładki (zwierzęta kopalne).
7. Kącik filatelistyczny. *Tamże*, R. 19: 1971 nr 11 s. 578 i 3—4 okładki (człowiek kopalny).

8. Kącik filatelistyczny. *Tamże*, R. 20: 1972 nr 2 s. 124 i 3—4 okładki (Ziemia we Wszechświecie); nr 6 s. 320 i 3—4 okładki (złoto).
9. Nowe znaczki z dziedziny nauk o Ziemi (Kanada). *Komunikat Informacyjny „Kopasyny”* Nr 9: 1972 s. 19.
10. 125-lecie zakładów Carl Zeiss Jena. *Przegląd Geologiczny* R. 20: 1972 s. 3—4 okładki.
11. Wulkany na znaczkach pocztowych. *Wszechświat* 1973 s. 22—23, 54—75, 102—103, 132—133, 159—161, 209—211, 241—243.
12. Rok Nauki Polskiej na znaczkach pocztowych. *Tamże*, 1974 s. 241—242.
13. Geolodzy norwescy na znaczkach. *Biuletyn Informacyjny „Kopasyny”* Nr 27: 1975 s. 7.
14. Podziemne ostemplowanie. *Tamże*, s. 7².
15. Jan Jonston (1603—1675). *Tamże*, Nr 28: 1975 s. 3—7.
16. Alpy na znaczkach pocztowych. *Wszechświat* 1975 s. 262, 315—317; 1976 s. 18—20, 44—45, 71—75.
17. Pokłosie Roku Kopernikowskiego. *Tamże*, 1976 s. 103—105, 124, 158, 204—205.
18. Wieliczka — Kopalnia 135 m głęb. *Biuletyn Informacyjny „Kopasyny”* Nr 31: 1976 s. 8.
19. Jan Czarnocki (1889—1951). *Tamże*, Nr 32: 1977 s. 1—3.

Zbigniew J. Wójcik
(Warszawa)

---

² Kryptonim: AŁ.